

Dr Miroslav LUKETIĆ

BOKA KOTORSKA NA STRANICAMA ZAPISA I ISTORIJSKIH ZAPISA

1927 — 1977.

Zapisi se pojavljuju na Cetinju u januaru 1927. godine, kao časopis za nauku i književnost, a izdaje ih grupa cetinjskih profesora na čelu sa Dušanom Vuksanom, urednikom i istaknutim naučnim i kulturnim radnikom. Sve do aprila 1933. godine časopis je izlazio u mjesečnim sveskama, a zatim nastupa prekid u izlaženju.

Kao glasnik Cetinjskog istorijskog društva, **Zapisi** se ponovo pojavljuju u januaru 1935. godine i izlaze kontinuirano u mjesečnim sveskama sve do aprila 1941. godine, pod uredništvom Dušana Vuksana i Rista Dragičevića.

Poslije oslobođenja, početkom 1948. godine, obnovljeno je izdavanje časopisa pod nazivom **Istorijski zapisi**. Bio je to prvo organ Istorijskog društva Narodne Republike Crne Gore, zatim se kao izdavač javlja Istorijski institut NR Crne Gore, a od 1959. to je organ Instituta i Društva istoričara SR Crne Gore.

U proteklih pedeset godina izašlo je ukupno 243 sveske **Zapisa — Istorijskih zapisa**, na oko 40.000 stranica teksta. Tu su objavljeni brojni i zapaženi rezultati naučnih istraživanja iz starije i naročito novije političke, kulturne, prosvjetne, pravne i ekonomske istorije Crne Gore, objavljuvana je arhivska i memoarska građa, kao i sjećanja učesnika oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije.¹ Zato se ova dva naša ugledna časopisa s pravom mogu nazvati ogledalom crnogorske istoriografije.

Koristeći se statističkim metodom istraživanja, pokušaćemo kroz više pokazatelja dati kratak osvrt i pregled objavljenih priloga u **Zapisima** i **Istorijskim zapisima**, koji su svojom tematikom

¹ Dr Jovan Bojović: Pedeset godina IZ 1927 — 1977; IZ, XXX/1977, knj. XXXIX, sv. I, str. 10.

vezani za prošlost Boke Kotorske. Uvjereni smo da ovakva regionalna analiza, naročito kad se radi o Boki Kotorskoj, zaslužuje pažnju iz više razloga.

Boka Kotorska je još u antičko doba, pa kroz srednji vijek, bila jedan od najnaseljenijih regiona Crne Gore, sa formiranim gradskim urbanim sredinama, sa dosta razvijenim komunikacijama, naročito pomorskim, trgovinom, zanastvom, proizvodnjom soli i drugo. Tu su nastali i sačuvali se brojni spomenici arhitekture, umjetnosti, literature i kulture uopšte. Zbog svog geopolitnog položaja ona je uvijek imala stratešku važnost za strane države i bila u žiži njihovog interesovanja. Zato i nije slučajno što su se tu smjenjivali mnogi gospodari, ostavljajući tragove svojih civilizacija i uticaja. U kasnijem periodu srednjeg vijeka slovenski živalj dominira ne samo u seoskim, već i u gradskim sredinama. Bez obzira na specifičnost položaja i dugu dominaciju stranih okupatora, političke, ekonomske, kulturne i crkvene veze sa zaleđem nijesu prekidane, jer su one, pored ostalog, imale i osnovu u etničkom jedinstvu naroda, a bile su od vitalnog značaja za crnogorska plemena, za njihov opstanak i oslobodilačku borbu u procesu stvaranja crnogorske države. U vrijeme Petra I Petrovića Njegoša to jedinstvo je našlo bilo odraza i u formiranju zajedničke vlade sastavljene od predstavnika Boke i Crne Gore. Međutim, tek u najnovijoj istoriji, kroz revolucionarnu borbu i socijalističku revoluciju, pod rukovodstvom KPJ, stvorena je Socijalistička Republika Crna Gora i time su ostvarene zajedničke težnje za jedinstvom našeg naroda.

Analiza nije usmjerena na prikazivanje i isticanje neke posebnosti ovog kraja, već naprotiv, naša je želja da prikazemo u kojoj je mjeri crnogorska istoriografija bila integralna i sveobuhvatna u proučavanju prošlosti crnogorskog i drugih naroda i narodnosti koji žive u SR Crnoj Gori, a koji su sticajem raznih okolnosti više vijekova bili razdvojeni i nalazili su se pod okupacijom tuđina. Narod ovog kraja je živio i borio se za očuvanje svog nacionalnog bića, stvarao i njegovao svoju kulturnu baštinu, dizao bune i ustanke klasnog i oslobodilačkog karaktera. On se ponosi tekovinama iz starije i novije istorije, osjetljiv je na određene propuste u našoj istoriografiji i s pravom zahtijeva naučnu objektivnost i adekvatnu zastupljenost u istoriji Crne Gore, jer je to i njegova istorija. Opravdano je smatrati da se istorija Crne Gore ne može poistovijetiti sa istorijom nastanka i razvoja njene državnosti, već ona ima daleko šire dimenzije. U tom kontekstu razmatramo i ocjenjujemo istoriografiju o Boki Kotorskoj na stranicama **Zapisa i Istorijskih zapisa.**

U ovim glasilima objavljeno je 246 priloga u kojima se tretira istorijska i druga problematika Boke Kotorske. Od tog broja 79 je rasprava i članaka, 113 manjih priloga, 11 prikaza i bilježaka i 22 priloga građe. Ako ovaj broj od 246 priloga uporedimo sa

ukupnim brojem objavljenih priloga u časopisima, kojih ima 3.621,² to oni čine oko 6,5%. Mada broj objavljenih priloga nije jedini indikator za ocjenjivanje, ovi podaci govore da u cjelini gledano, historiografija o Boki Kotorskoj u **Zapisima i Istorijskim zapisima** nije zastupljena dovoljno. Takva konstatacija se odnosi na Crnogorsko primorje u cjelini, jer smo o prošlosti Bara i Ulcinja registrovali svega dvadesetak priloga.

Kako se kretao broj objavljenih priloga o Boki Kotorskoj u **Zapisima i Istorijskim zapisima** u određenim vremenskim razmacima ilustrujemo sljedećim podacima: do 1941. godine u **Zapisima** je objavljeno ukupno 39 priloga; u **Istorijskim zapisima** 1948 — 1957 — 88; 1958 — 1967 — 73; 1968 — 1977 — 46 priloga. Dakle, očita je tendencija smanjenja broja priloga u posljednjih deset godina.

Prema periodizaciji, koja je data u Bibliografiji **Zapisa i Istorijskih zapisa**,³ koju uslovno prihvatamo, broj objavljenih priloga kreće se u sljedećim okvirima: I **Naše zemlje do XV vijeka** — 41; II **Crna Gora od početka XVI do kraja XVIII vijeka** — 71; III **Crna Gora od kraja XVIII do sredine XIX vijeka** — 50; IV **Crna Gora od 1852 — 1878.** — 14; V **Crna Gora od Berlinskog kongresa do kraja prvog svjetskog rata 1878 — 1918.** — 27; VI **Jugoslavija između dva rata** — 5; VII **Drugi svjetski rat sa narodnooslobodilačkom borbom** — 17 priloga. Pored toga, objavljeno je 20 priloga opšte sadržine. Iz ovih podataka vidi se da se pretežan broj objavljenih priloga odnosi na period do kraja XVIII vijeka.

Izvršili smo klasifikaciju priloga i po sadržini: politička istorija — 140; pomorstvo — 14; trgovina, saobraćaj, zanatstvo — 12; poljoprivreda — 2; istorija medicine — 5; crkvena istorija — 14; arheologija — 4; kultura i društvene nauke — 29; umjetnost i arhitektura — 10 i biografije — 14 priloga. Kako se vidi iz navedenih podataka na stranicama **Zapisa i Istorijskih zapisa** razmatrana je i obrađivana raznovrsna tematika iz oblasti političkog, ekonomskog i kulturnog života Boke.

Podaci o autorima-saradnicima **Zapisa i Istorijskih zapisa** koji su pisali o prošlosti Boke Kotorske su, takođe, interesantni. Njih je ukupno 73 i podijelili smo ih u tri grupe. Prvu grupu čine 22 saradnika, koji žive ili su živjeli i radili u Boki Kotorskoj i objavili su 128 priloga. Saradnika iz drugih krajeva Crne Gore ima 24, a objavili su 65 priloga. Saradnika van Crne Gore ima 27 i objavili su 54 priloga. Od bokeljskih istoričara starije generacije, koji su

² V. Jovović: Bibliografija »Zapisa« i I. Z. 1927—1967. — I. Z. XX/1967, knj. XXIV, sv. 3, str. 441—641; V. Jovović i Č. Drašković: Bibliografija »Istorijskih zapisa« 1967—1977. godine. — I. Z. XXX/1977, knj. XXXIX, sv. 1, str. 223—261.

³ Isto.

umrli, najviše je priloga objavio Petar Šerović — 34; don Anton Milošević — 6; dr Lazar Tomanović — 5; don Niko Luković — 3; Đuro Subotić — 2 priloga. Od savremenih historičara najaktivniji saradnik **Istorijskih zapisa** je dr Slavko Mijušković, koji je objavio 25 priloga, zatim dr Miloš Milošević — 13; prof. Risto Kovijanić — 11; prof. Ignjo Zloković — 8; i više drugih naučnih radnika koji su objavili po jedan ili nekoliko priloga. Od historičara iz druge grupe najviše je pisao Dušan Vuksan. On je publikovao 18 priloga i to je, uglavnom, građa, zatim prof. Risto Dragičević — 9, dr Niko S. Martinović — 5, Gojko Vukmanović — 4, dr Jovan Bojović — 4 i ostali sa jednim, dva priloga. Od historičara koji žive i rade van Crne Gore ističemo dr Gligora Stojanovića, koji je na osnovu građe iz mletačkog arhiva, objavio 14 priloga, dr Jefto Milović — 4, dr Vuk Vinaver — 4, dr Kosta Milutinović — 3, dr Bogumil Hrabak — 2, dr Beroš Josip — 3, zatim Đurđe Bošković, dr Ivan Božić, dr Jovan Radonjić, dr Andrija Kapidžić, dr Bernard Stuli i drugi javili su se sa po jednim prilogom. Pored istaknutih naučnika starije i srednje generacije, danas nemamo ni jednog mladog naučnog radnika koji se bavi proučavanjem istorije Boke Kotorske. Takva konstatacija se odnosi i na crnogorsku historiografiju u cjelini.

Navešćemo neke važnije rasprave i članke objavljene u **Zapisima i Istorijskim zapisima**, koristeći se Bibliografijom i njenom sistematizacijom građe. Podaci su dati hronološki, po periodima.

Period do kraja XV vijeka

Risto Dragičević: *Veze Zete — Crne Gore sa Jadranskim primorjem (Zapisi, 1935)*; Risto Kovijanić: *Kotorski kneževi u doba samostalnosti (1391 — 1420), (I. Z. 1957)*; Slavko Mijušković: *Neke specifičnosti feudalnih odnosa u Grblju u XIV vijeku (I. Z. 1957)*; Anton Milošević: *Kako se vladalo od davnina u Kotorskoj Republici — i u kasnija vremena u Kotoru (I. Z. 1948)*.

Period od početka XVI do kraja XVIII vijeka

Vuk Vinaver: *Pohara Perasta 1624. godine (I. Z. 1952)*; Nikola Vučković: *Budvanski anali Krsta Ivanovića (I. Z. 1965)*; Risto Dragičević: *Žena u Grbaljskom zakoniku (Z. 1929)*; Risto Kovijanić i Ivo Stijepčević: *Hajduci u Boki do morejskog rata 1654 — 1684 (I. Z. 1954)*; Slavko Mijušković: *Knjiga paštrovskih privilegija (I. Z. 1959)*; Miloš Milošević: *Prilike u Boki Kotorskoj tokom priprema za oslobođenje Hercegovog od Turaka 1684 — 1687. (I. Z. 1966)*; *Dileme ekonomske politike Mletačke Republike prema Kotoru i pomorskim naseljima Kotorskog zaliva (I. Z. 1973)*; Gligor Stanojević: *Prilozi proučavanju istorije Boke Kotorske u prvoj polovini XVII vijeka (I. Z. 1965)*; *Turski napad na Kotor 1657.*

godine (I. Z. 1963); Crna Gora i crnogorsko primorje u vrijeme mletačko-turskog rata 1499 — 1502. godine (I. Z. 1963); Petar Šerović: Stara Topaljska opština u Boki Kotorskoj 1718 — 1797 (I. Z. 1957).

Period od kraja XVIII do sredine XIX vijeka

Slavko Mijušković: Borba za srpski jezik u Kotoru za vrijeme austrijske vladavine (I. Z. 1965); Dnevnik generala Gotjea (Gauthier) o opsadi Kotora oktobar 1813 — januar 1814. (I. Z. 1962); Otpor Brajića francuskim vlastima u Boki (1807 — 1814), (I. Z. 1954); Njegoš i Boka (I. Z. 1963); Dušan Berić: Djelatnost abata Jakova Brunacije za prisojedinjenje Boke Kotorske Austriji 1813. godine (I. Z. 1950); Ljubo Vlačić: Spor mitropolita Petra I sa Austrijom za posjed Manastira Stanjevići (Z. 1938); Dušan Vuksan: Drugi ulazak Austrijanaca u Boku i posljedice (Z. 1940. u 5 nastavaka); Jedan neostvareni savezni ugovor među Crnom Gorom i Engleskom i sudbina Boke 1813 — 1814. (Z. 1937); Đorđe Milović: Glad u Boki i susjednim krajevima 1782. godine i neke političke posljedice (I. Z. 1956); Petar Šerović: Bokelji u Prvom srpskom ustanku (I. Z. 1953); don Niko Luković: Velika Narodna skupština Bokelja 1848. godine (I. Z. 1948); Jefto Milović: Prodaja manastira Maina Austriji (I. Z. 1963); Miloš Milošević: Njegošev stav prilikom austro-crnogorskog razgraničenja na području Dobrote 1837 — 1841. (I. Z. 1963).

Period od 1852 — 1878.

Slavko Mijušković: Zahtjev Kotorske opštine od 1812. za otvaranje gimnazije (I. Z. 1957); Kosta Milutinović: Bokeljski ustanak i Vagnerova afera (I. Z. 1958); Crna Gora i Primorje u Omladinskom pokretu (I. Z. 1953); Đuro Subotić: Krivošijski ustanci (I. Z. 1949); Josip Beroš: Vagnerova administracija i krivošijski ustanak 1869. godine (I. Z. 1969).

Period 1878 — 1918.

Ignjatije Zloković: Iz Drugog krivošijskog ustanka (I. Z. 1957); Nikola Stijepović: Prepiska između risanske opštine i Sreškog načelstva u Kotoru u vezi sa uvođenjem domobranstva 1881. godine (I. Z. 1961); Lazar Tomanović: Povodom memoara barona Gisla (Z. 1928); Josip Beroš: Neke policijske mjere austrijskih vlasti u Boki Kotorskoj za vrijeme prvog svjetskog rata (I. Z. 1964); Patnje naroda u Boki Kotorskoj za vrijeme prvog svjetskog rata (I. Z. 1966); Ignjatije Zloković: Iz mornarske pobune u Boki Kotorskoj (I. Z. 1953); Slavko Mijušković: Protivaustrijske demonstracije u Kotoru juna 1914. godine (I. Z. 1964); Jovan Bojović: Jedno sjećanje na ustanak u Boki Kotorskoj 1918. godine (I. Z.

1968); Miloš Milošević: Ilegalno dostavljanje pošte mornara zatvorenih zbog učestvovanja u ustanku 1918. godine (I. Z. 1968); Bernard Stuli: Ustanak mornara u Boki Kotorskoj 1—3. februara 1918. (I. Z. 1968).

Period između dva rata

Dragoje Živković: Radnički pokret u Boki Kotorskoj 1919—1920. godine (I. Z. 1963); Niko S. Martinović: Prva narodna opština na Jadranu (I. Z. 1948); Slavko Mijušković: Nekoliko dokumenata o radničkom pokretu u Boki Kotorskoj 1919—1921. (I. Z. 1959); Optužba državnog tužioca u Kotoru od 21. novembra 1921. godine protiv nekoliko istaknutih komunista (I. Z. 1969).

Drugi svjetski rat

Pavle Franjković: Uloga pete kolone u aprilskom slomu »kraljevske« mornarice na području Boke Kotorske 1941. godine (I. Z. 1963); Spiro Doklešić: Orijski bataljon (I. Z. 1948); Gojko Vukmanović: Formiranje NOP bataljona »Jovan Tomašević« (I. Z. 1966); Miloš Milošević: Paljenje Ljute 1944. godine (I. Z. 1959); Savo Orović: Orijski bataljon (I. Z. 1951); Ignjatije Zloković: Jedna optužnica Specijalnog fašističkog suda u Rimu na Liparima 1942. godine (I. Z. 1976); Stojadin Soldatović: Narodnooslobodilački pokret u zapadnoj Boki 1942—1943 (I. Z. 1975).

Ovo je popis rasprava i članaka, koji se svojom sadržinom, uglavnom, odnose na političku prošlost Boke Kotorske. Nijesmo bili u mogućnosti da navedemo mnoge kraće priloge, koji su dati u vidu naučnog saopštenja, a predstavljaju doprinos rasvjetljavanju prošlosti Boke. Kao što smo već naveli, na stranicama **Zapisa i Istorijskih zapisa** pisano je i iz drugih oblasti. Te važnije rasprave i članke smo evidentirali posebno i rasporedili u četiri grupe:

Kulturna istorija i umjetnost

Durđe Bošković: Problem urbanizacije Dukljanskog-Zetskog-Crnogorskog Primorja u srednjem veku (I. Z. 1958); Risto Kovijanić: Kosu Obrad Kotoranin i Fra Vita (I. Z. 1962); Veljko Đurić: Fresko slikarstvo manastira Gradišta u Paštrovićima (I. Z. 1960); Niko S. Martinović: Štamparija Francéska Andreole (I. Z. 1954); Jefto Milović: Vladičin boravak u Majinama od 13. februara do 8. aprila 1836. godine i postanak »Slobodijade« (I. Z. 1950); Slavko Mijušković: Zahtjev Kotorske opštine iz 1862. za otvaranje gimnazije (I. Z. 1957); Ignjatije Zloković: Pomorske škole u Boki Kotorskoj (I. Z. 1948).

Etnografija, folklor

Jovan Vukmanović: Vjerski i društveni običaji u Paštrovićima (Z. 1935); Pravni narodni običaji u Paštrovićima (Z. 1936); Petar Šerović: Prilozi za proučavanje narodnog života u Boki Kotorskoj u prošlosti (I. Z. 1948).

Istorija medicine i zdravstvene kulture

Relja Katić: Srednjovjekovne bolnice Crnogorskog primorja (I. Z. 1960); Hirurzi Crnogorskog primorja od 1326 — 1754. godine (I. Z. 1960); O mjerama za suzbijanje epidemije u Crnogorskom primorju u periodu od XV — XVIII veka (I. Z. 1958); Slavko Mijušković: Osnivanje i djelovanje pomorsko-zdravstvenih ustanova u Boki Kotorskoj (I. Z. 1963); Nastojanja kotorske opštine oko osnivanja centralne bolnice za Boku sredinom XIX vijeka (I. Z. 1972).

Trgovina, zanatstvo

Anton Milošević: Stare kovnice novca u Crnoj Gori i Boki (I. Z. 1948); Đorđe Milović: Politika cijena mletačkih vlasti u hercegnovskom kraju (I. Z. 1960); Miloš Milošević: Prilozi za istoriju zanata u Kotoru (I. Z. 1956); Slavko Mijušković: Manifakture u Boki Kotorskoj 1834. godine (I. Z. 1956); Angažovanost bokeljskih opština oko uklapanja trgovačkog ugovora između Crne Gore i Austro-Ugarske (I. Z. 1974); Marko Petranović: Razvoj industrije u priobalnom području Crne Gore do drugog svjetskog rata (I. Z. 1968).

Zapisi su više pažnje poklanjali objavljivanju građe. Dušan Vuksan je objavio Statut francuske uprave nad Bokom (Z. 1930), Genealogiju kuće Paskvali (Z. 1936), Nekoliko dokumenata iz kotorskog Arhiva iz XVIII vijeka (Z. 1938), Dvije proklamacije (Ban Jelačić — Kotoranima) (Z. 1938), »Dvorjanstvo« dobrotroske porodice Ivanovića (Z. 1938) i nekoliko pisama. Risto Dragičević u šest nastavaka (Z. 1940) objavljuje Građu za kulturnu istoriju Crne Gore i susjednog joj primorja, koja sadrži korespondenciju između Petra I i kotorskog poglavara i pogodbu između Podgoričana i Paštrovića. Povelju Balše II objavio je Andrija Armenko (Z. 1931). U **Istorijskim zapisima** Anton Milošević u tri nastavka (1949) objavljuje Srednjovjekovne latinske povelje i bule; Petar Šerović, Nekoliko mletačkih dokumenata iz Državnog arhiva u Hercegovom iz XVII i XVIII vijeka (1960) i Božo Mihailović, Nekoliko paštrovskih isprava i jedno pismo vladike Danila (1958). Objavljena su i dva dokumenta o odnosima Crne Gore i Boke iz 1848. godine (1950).

Crnogorska istoriografija je relativno mlada disciplina, koja se naglo razvija u poslijeratnim godinama, nakon formiranja Dru-

štva istoričara Crne Gore i Istorijskog instituta. Nadovezujući se na predratnu historiografiju, ona se pretežno bavi proučavanjem političke istorije novijeg doba, a u okvirima stvaranja i razvoja crnogorske države. Istorijski institut je nosilac istraživanja i jedina naša naučna ustanova iz ove oblasti. Institut je u poslijeratnom periodu postigao izvanredne rezultate, koji se ogledaju u mnogim izdatim publikacijama monografskog karaktera, odbranim doktorskim disertacijama, u člancima i raspravama objavljenim u **Istorijskim zapisima**. Međutim, činjenica je da u okviru naučno-istraživačkog programa Instituta nije dovoljno pažnje posvećeno proučavanju prošlosti Crnogorskog primorja, posebno Boke Kotorske. Tom problematikom se, uglavnom, bave naučni i kulturni radnici koji žive u Boki Kotorskoj, a zaposleni su u arhivima, muzejima, školama ili su penzionisana lica. Koristeći bogate izvore Istorijskog arhiva u Kotoru, Arhiva u Herceg-Novom, Perastu i drugim mjestima, oni su objavili veliki broj priloga iz političke, ekonomske, naročito pomorske i kulturne prošlosti Boke. Po toj osnovi javljaju se i regionalne naučno-stručne publikacije: **Glasnik Narodnog univerziteta Boke Kotorske** (1934—1940), **Godišnjak Pomorskog muzeja** u Kotoru (24 godišta), **Boka**, zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti (izdavač SIZ kulture i nauke Herceg-Novi, 9 godišta) i nedavno pokrenuti **Godišnjak Pomorske škole** u Kotoru. Više od polovine svih priloga o Boki u **Istorijskim zapisima**, a pretežno su članci i rasprave, objavili su ovi autori. Zatim, po broju i značaju objavljenih radova, dolaze naučnici iz drugih sredina, dok su svega nekoliko radova objavili saradnici Istorijskog instituta. Bibliografija radova o Boki Kotorskoj nije izrađena, ali se može pretpostaviti da ima više hiljada bibliografskih jedinica. Ukazaćemo na neke bitne karakteristike historiografije o Boki Kotorskoj, koje po našem mišljenju, važe i za priloge objavljene na stranicama **Zapisa i Istorijskih zapisa**.

Usljed toga što je osnovna orijentacija crnogorske poslijeratne historiografije usmjerena bila na proučavanje političke istorije vezane za nastanak i razvoj crnogorske državnosti, došlo je do zapostavljanja proučavanja istorije Boke Kotorske, odnosno taj proces se odvijao, uglavnom, na drugom kolosijeku, bez sistematičnosti, koordinacije, planiranja. Spontanost u istraživanjima vidi se i iz izbora tema, koji se vrši prema afinitetima i mogućnostima pojedinih naučnih i kulturnih radnika. Nema organizovanog naučnog rada, projekata, ni jedna institucija se tom problematikom ne bavi profesionalno.

Nije naučno razrađena periodizacija, koja bi se osnivala na marksističkom metodološkom pravcu. Zato u mnogim člancima, raspravama i drugim priložima preovladava opis događaja i golo iznošenje činjenica bez dubljih istraživanja uzroka i povezivanja sa širim područjima, što u krajnjoj liniji vodi ka lokalnoj hronici.

Bitni faktori razvoja društva u Boki Kotorskoj nijesu dovoljno proučeni i osvijetljeni. Tu mislimo na istraživanja klasnih struktura, socijalnih pokreta i društveno-ekonomskih odnosa u cjelini.

Nije poklonjena pažnja pripremanju i izdavanju izvora, što je sa svoje strane doprinijelo sužavanju istraživanja.

Čini nam se da je ovo prilika da se istakne potreba za izvjesnom preorijentacijom naučnih istraživanja u pravcu integralnog proučavanja društvenih područja i kretanja kroz sva vremenska razdoblja, jedinstveno za Crnu Goru, imajući u vidu da je naša Republika pomorska država, da je to u prošlosti imalo veliki značaj i da je danas od vitalne važnosti. Rezultati takvih istraživanja nesumnjivo će pokazati da mnoge tekovine bokeljske prošlosti čine sastavni dio kulturnog nasljeđa Crne Gore. Pokušaj, u tom pravcu, učinjen je prilikom rada na istoriji Crne Gore, ali se na tome stalo.